

Praha v 19. století

4. hodina

Formování fenoménu „česká národní hudba“

hudba a slovesné umění – nejvýznamnější pole pro manifestaci národního sebeuvědomění

- 19. stol. poprvé prosazení české hudby v Evropě i v zámoří
- program „české národní hudby“ se začíná naplňovat až v díle B. Smetany (po něm v díle A. Dvořáka a L. Janáčka)
- Praha = město české, německé a židovské, kulturní dění se odlišovalo od ostatních Čech a Moravy. Další centra hudební kultury: zvl. lázeňská města Karlovy Vary a Mariánské Lázně (vliv německého západu) a města se silným zastoupením německého obyvatelstva (např. Teplice), dále Brno (vliv rakouského jihu)
- odliv českých talentů do zahraničí (Německo, Vídeň, Francie, Anglie, Rusko...) - lepší ekonomické podmínky, širší možnost uplatnění
- reflexe dějin hudby:
  - ve starších pracích přílišné zdůrazňování českého nacionálního významu, zájem jen o nejvýraznější skladatelské osobnosti → zúžení dějin hudby
  - zájem více o 2. polovinu 19. stol.

- 1. polovina 19. století - zahraniční kontakty

- z Lipska: R. a C. Schumannovi (návštěva Prahy 1847)
- z Drážďan: C. M. von Weber, R. Wagner
- z Výmaru: F. Liszt

~~... (1844), M. Spilhaus, M. Paganiniho (1828), klavíristu Sigismunda Thalberga...~~

- jazykový utrakvismus + tolerantní koncept zemského vlastenectví → absence potřeby hledat český národní hudební styl. Česká opera existovala v překladech z nj. (např. C. M. von Weber: *Čarostřelec*, hrán pod titulem *Okouzlené kulky* nebo *Střelec kouzelník*)
- ve středu zájmu vokální hudební formy: problémy s použitím jazyka
- obrozenecké aktivity: zvl. sběr písní:
  - Václav Jan Tomášek: *Starožitné písně z rukopisu Královédvorského* a zvl. *Věvec ze zpěvů vlasteneckých*
  - *Guberniální sbírka* (1819) - soubor moravských lidových písní vesnických i městských
  - sběr moravských lidových písní: František Sušil, František Bartoš, Leoš Janáček
  - sběr písní v Čechách: František Ladislav Čelakovský, Karel Jaromír Erben

• ~~První etapa: německý proud: Mozartovský kult a dohasínající klasicismus,~~
německá produkce v českých překladech, ale postupné narušování:

- August Wilhelm Ambros a jeho „Davidovci“ (pojmenováno podle vzoru Schumanna, ke kterému se hlásili, členem byl také Eduard Hanslick)
  - pražské působení C. M. von Webera
  - teoretická díla A. Rejchy, která k nám přicházela přes Vídeň
  - tvorba silných osobností: F. Škroupa a J. F. Kittla
- historické mezníky:
  - po r. 1848 první nejistá fáze národního obrození, vstup B. Smetany na scénu

česká opera

- založeno 1783
- premiéry děl W. A. Mozarta (1787 *Don Giovanni*, 1791 *La Clementa di Tito*)
- 1799 přejmenované na Stavovské

Stavovské divadlo

- německá scéna (singspiely), hrála se světová díla (Weberův *Čarostřelec*, Rossiniho *Vilém Tell*, Meyerbeerův *Robert d'ábel*, od 40. let Mendelssohn, Schumann, Wagner)
- C. M. von Weber zde dirigent 1813 - 1816
- 1847 koncert Schumannovi
- od 1823 tu působil kruh ochotníků → začíná historie české opery. Přední člen této skupiny: František Škroup (viz česká státní hymna)

- Královské zemské divadlo zvané Prozatímní
  - první česká scéna
  - otevřeno 1862, provoz do 1883
  - omezené prostory, střídal se provoz oper, operet a činoher, orchestřiště na úrovni hlediště, nevynovující
  - repertoár: české překlady a premiéry českých děl:
    - *Braniboři v Čechách* (1866, libreto Karel Sabina) - opera získala 1. cenu v soutěži o českou historickou a komickou operu
    - *Prodaná nevěsta* (1866, libreto Sabina) - původně zpěvohra s mluvenými dialogy, později přepracováno (podobně *Dvě vdovy* - jejich 1. zahraniční provedení dirigoval Mahler v Hamburku 1881)
- v letních měsících: Novoměstské divadlo, scéna Na hradbách
  - pronajímáno od Stavovského divadla, tedy německá scéna
  - premiéra *Dalibora* (1868, jediná Smetanova tragická opera) → výtky: cizáctví, wagnerianismus (používání příznačných motivů) X na světových scénách vedle *Prodanky* nejčastěji uváděná Smetanova opera
- 1867 výstavba vlastní letní scény Prozatímního divadla → vzniklo Nové české divadlo
- kapelníci: Jan Nepomuk Maýr, Bedřich Smetana, Adolf Čech

- Národní divadlo - česká scéna

- záměrně postaveno proti Hradu, vzniklo rozšířením českého Prozatímního divadla
- určeno pro operu a činohru
- 16. 5. 1868 položen základní kámen (Smetana: „*V hudbě život Čechů*“), premiéra Smetanova *Dalibora*

- 11. 6. 1881 otevřeno Smetanovou *Libuší* (opera pouze ke slavnostním účelům národa, německé libreto Josef Wenzig, do čj. Ervín Špindler)

- <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:f9826480-64b1-11e6-8b71-001018b5eb5c?page=uuid:e4c2d9a0-64d7-11e6-aed5-5ef3fc9ae867>

- fanfáry dodnes oznamují příchod českého prezidenta

- tentýž rok požár 12. 8. (<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:5736c6b0-64b3-11e6-8b71-001018b5eb5c?page=uuid:87421fb0-64d8-11e6-8b71-001018b5eb5c>), 18. 11. 1883 znovuotevřeno (opět *Libuše*)

- první ředitel: Jan Nepomuk Maýr

- architekt Josef Zítek, po požáru Josef Schulz

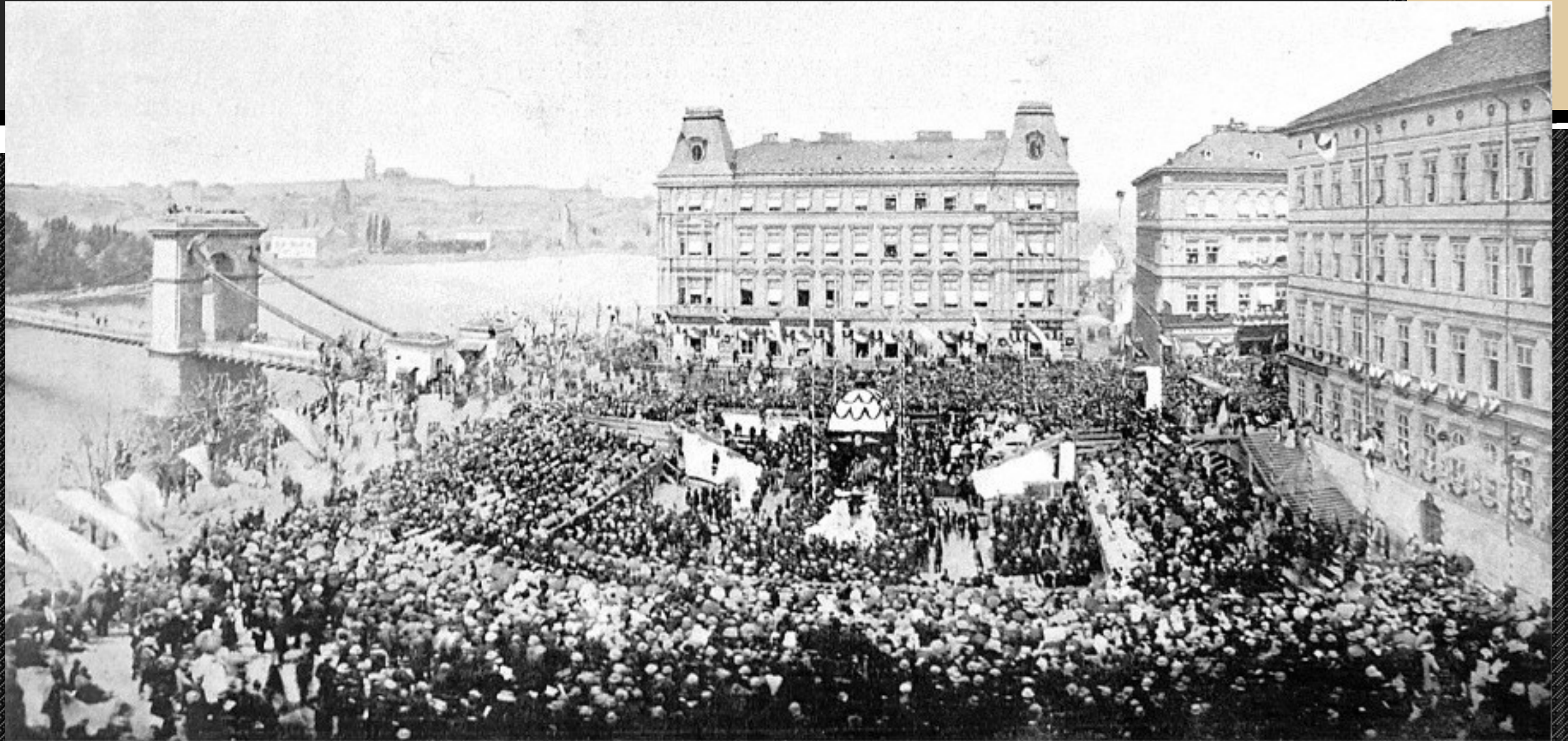
- výtvarná výzdoba: Mikoláš Aleš, František Ženíšek - opona, Josef Václav Myslbek, Václav Brožík, Julius Mařák, malíř Josef Mánes. Náměty: mytologické a téma Rukopisů

- reakce na výstavbu českého ND: Nové německé divadlo

- vybudováno 1888

- centrum českých Němců v Praze, v období nacismu důležité antifašistické středisko, dnes sídlo Státní opery Praha (= jedna z budov pražského Národního divadla)

Skladatelé

Jan Křtitel Václav Kalivoda (také Kalliwoda, 1801 - 1866)

- absolvent konzervatoře v Praze (housle), houslista ve StD
- 250 až 300 děl zvl. houslové literatury, významná symfonická tvorba, symfonie ocenil i R. Schumann
- jeho skladby pronikly i do zámoří (USA)

Vilém Blodek (vl. jm. Vilém František Plodek, 1834 - 1874)

- opera *V studni* (1867, libreto Karel Sabina) - charakter německé raně romantické opery, z ní populární intermezzo *Východ měsíce*, obsahuje mohutné smíšené sbory → repertoár českých a moravských zpěváckých spolků

Josef Richard Rozkošný (1833 - 1913)

Eduard Nápravník (1839 - 1916) - viz ruská národní hudba

Vojtěch Hřímalý mladší (1842 - 1908)

Josef Nešvera (1842 - 1914)

Karel Šebek (1842 - 1902)

- po Smetanově příjezdu do Prahy byl jeho soupeřem zvl. na operním poli
- druhý kapelník Prozatímního divadla
- opery
  - *Templáři na Moravě* (1865) - první původní česká úspěšná opera podle reálného námětu
  - *Husitská nevěsta* (1868) - citace chorálu *Ktož jsú boží bojovníci*

Karel Kovařovic (1862 - 1920)

- zvl. dirigent světového významu, v ND šéfdirigent 1900 - 1920
- uváděl R. Wagnera, R. Strausse, domácí tvorbu (mj. J. B. Foerster, V. Novák, O. Ostrčil)
- absolvent pražské konzervatoře, harfista, klavírista, korepetitor, učitel v pěvecké škole Františka Pivody
- opery: *Ženichové*, *Noc Šimona a Judy*, *Psohlavci*

Karel Weis (1862 - 1944)

- studia na pražské VŠ a u Z. Fibicha
- autor oper a operet na německé texty, mezinárodní úspěch: *Polský Žid* - premiéra 1901 v Německém divadle vyvolala ostré národnostní polemiky

Ladislav Čelanský (1870 - 1931)

- opera *Kamilla* - námět pro operu *Osud* L. Janáčka

Jaromír Weinberger (1896 - 1967)

- v zahraničí ve své době uváděný jako druhý nejpopulárnější operní skladatel po Smetanovi
- komická opera *Švanda dudák* (1926, německý text Max Brod) - provedena na více než 300 scénách, přeložena do 20 jazyků

Spolková činnost

Žofínská akademie

- koncerty světových umělců (1828 Paganini, Liszt, 1846 Berlioz, také Clara Schumannová, Anton Rubinštejn aj.)
- premiéra 1. orchestrální kompozice B. Smetany: *Slavnostní ouvertura*
- ředitelem mj. F. Škroup (viz dříve)
- provozovala vlastní hudební školu

Umělecká beseda

Hlahol (viz dále)

Hudební vzdělávání

Soukromí pedagogové a soukromé hudební školy

- velký důraz na zvládnutí hudební teorie a její použití v praxi
- obrovská konkurence konzervatoři: věhlas pedagoga = měřítko prestiže a tedy i úrovně vzdělání na jeho ústavu
- soukromé školy:
  - Václav Jan Tomášek - ctěl proud tradiční, který se opíral o dlouhověký mozartovský kult, který byl v Praze velmi silný, platil za neochvějnou autoritu, které se jezdili klanět virtuóзовé a významné hudební osobnosti při návštěvě Prahy
  - Josef Proksch - slepý, patřil do mladší generace hudebníků, stoupenec současných evropských proudů. Do tohoto okruhu patřili také August Wilhelm Ambros, Johann Friedrich Kittel, Eduard Hanslick aj. (viz zde dříve okruh „Davidovců“)
  - později Bedřich a Kateřina Smetanovi

Konzervatoř

Situace v Praze na přelomu století:

- absence výrazných skladatelských osobností, slabé obsazení orchestrů (operní orchestr StD: 3 x 1. vni, 4 x 2. vni, 2 vle, 1 vlc, 2 cb, 2 fl, 2 ob, 2 cl, 2 fg, 2 cor, tr, timp)
  - repertoár: kult Mozarta († 1791)
  - hudební vzdělávání nesoustavné (soukromí učitelé a soukromé školy pochybné úrovně)
  - slabá úroveň hudebních produkcí v kostelích (cecilianismus)
- pocit'ováno jako úpadek hudební kultury v hlavním městě
- 1808 uveřejněno svolání, které obsahovalo návrh na pěstování hudby (v Praze)
    - zakládající členové se zavazovali ke každoročnímu finančnímu příspěvku
    - záměr: na základě smlouvy angažovat na každý nástroj pedagoga s orchestrální praxí
    - toto svolání bylo základem ke zřízení spolku Jednota (později Společnost) pro zvelebení hudby v Čechách v roce 1810

Založení národní školy této společnosti – konzervatoř

- ředitelem zvolen Friedrich Dionys Weber (česky Bedřich Diviš Weber), vypracoval učební plány a osnovy podle vzoru konzervatoří v Paříži (zal. 1795) a Miláně (zal. 1807), převzaté byly i učebnice (v německých překladech)
- 1811 schváleny stanovy školy, výuka (1. rok přijato 39 žáků)
- výuka 6 let, z nichž 4 roky hra na nástroj a 2 roky ostatní předměty
- primárně zaměřená na výuku instrumentalistů, nástroje: vni, vc, cb, ob, fl, cl, fg, cor, tr, postupně přibývaly další obory: zpěv od 1815 (chlapci i dívky), klavír až od 1888
- → orchestr, v 50. letech se podílel na provádění Wagnerových oper s orchestrem StD (*Tannhäuser, Lohengrin, Bludný Holanďan, Rienzi*)
- od 1884 sídlo v nově postaveném Rudolfinu

- ředitelé:

1. Bedřich Diviš Weber (1766 - 1842, ředitel 1811 - 1843)
2. Johann Friedrich (Jan Bedřich) Kittl (1806 - 1868, ředitel 1843 - 1865) - nejprogressivnější, vysoká úroveň studentského orchestru (uznání od Berlioze)

(1866 se neúspěšně ucházel o místo B. Smetana)

3. Josef Krejčí (1821 - 1881, ředitel 1865 - 1881)
4. Antonín Bennewitz (1833 - 1926, ředitel 1882 - 1901) - zasazování se o výuku v čj., podpora nadaných českých žáků
5. Antonín Dvořák (1841 - 1904, ředitel 1901 - 1904, učitel už od 1891)
6. Karel Knittl (1853 - 1907, ředitel 1904 - 1907)
  - později také Josef Bohuslav Foerster a Josef Suk

- pedagogové:

- Antonín Dvořák (od 1891) → žáci: V. Novák, J. Suk, O. Nedbal, F. Lehár aj.

- absolventi: Josef Slavík (housle), Vilém Kurz ml. (klavír) aj.

Varhanická škola

ředitel: jednata na zvelebení církevní hudby v Čechách

- založena 1830, zpočátku jednoletá, poté dvou-, od 1866 tříletá (3. ročník ne pokračovací, ale přísně výběrový)
- obory: varhany, skladba (→ důraz na teorii), dirigování, pedagogické předměty
- od škol. roku 1889/90 včleněna do konzervatoře → teprve od tohoto roku konzervatoř poskytovala komplexní hudební vzdělání
- ředitelé:
  1. Jan Nepomuk Vitásek (1770 - 1839, ředitel 1830 - 1839) - obdivovatel a vynikající interpret děl W. A. Mozarta
  2. Bedřich Diviš Weber (1766 - 1842, ředitel 1839 - 1842)
    - také ředitelem na konzervatoři
    - psal pro potřeby výuky vlastní učebnice
    - vylepšení konstrukce záklopek lesních rohů a ventilů trubek, vylepšení systému přeladování tympanů
  3. Karel František Pitsch (1786 - 1858, ředitel 1842 - 1858)
    - hudební teoretik, vysoce ceněný varhaník a pedagog, žáci: J. L. Zvonař, E. Nápravník, Josef Förster (otec Josefa Bohuslava Foerster)

4. Josef Leopold Zvonař (1824 - 1865, ředitel 1858)

- zakladatel české hudební pedagogiky (!), spoluzakladatel Hlaholu
- pedagog, autor mší, komorních skladeb, sonát, písní (zhudebnil text *Čechy krásné, Čechy mé*)
- publikoval články v Daliboru
- teoretik: *Základy harmonie a zpěvu* (1861)

5. Josef Krejčí (1822 - 1881, ředitel 1859 - 1865)

- také ředitel na konzervatoři (od 1865/66)
- vynikající dirigent chrámové hudby, skvělý improvizátor

6. František Zdeněk Skuherský (1830 - 1892, ředitel 1866 - 1890)

- sám absolvent VŠ, přednášel hudební teorii na české univerzitě, skladatel, varhanář
- dílo: zvl. jeho čtyřsvazková práce *Nauka o skladbě hudební* (1880 - 1884) - obsahuje první česky psanou učebnici kontrapunktu

- absolventi: Eduard Nápravník, Karel Bendl, Antonín Dvořák, Leoš Janáček, Josef Bohuslav Foerster aj.

Další používané učebnice

Jakub Jan Ryba (1765 - 1815)

- dílo: *Česká mše vánoční, Věvec ze zpěvů vlasteneckých*
- teoretické: *Počáteční a všeobecní základové ke všemu umění hudebnímu* (1817)

Antonín Rejcha (1770 - 1836)

- studia u Ch. G. Neffeho (společně s Beethovenem)
- od 1808 v Paříži, kde vyučoval na konzervatoři, později i ředitel - jeho žáci: Hector Berlioz, César Franck, Charles Gounod, soukromě také Ferenc Liszt
- vážený hudební teoretik, jeho spisy ovlivnily generace hudebních skladatelů působících v Evropě
- dílo: zejm. *Cours de composition musicale* (1816 - 1818) - do českých zemí v překladu Carla Czerneho (*Vollständiges Lehrbuch der musikalischen Komposition*, 1832 - 1835) - ceněno u nás ještě v 60. letech

František Blažek (1815 - 1900)

- první učebnice harmonie v čj.: *Theoreticko-praktická nauka o harmonii pro školu a dům* (1866)

Josef Bohuslav Föster (1859 - 1951)

- vyučoval na konzervatoři
- práce *Nauka o harmonii* (1887) - druhá česky psaná nauka o harmonii po Blažkovi, srozumitelný výklad, velmi ceněná

Ostatní

Periodika

- *Caecilie / Cyril* - vydával František Augustin Urbánek, vycházel 1848 - 1849 a poté 1874 - 1948
- *Dalibor* - vycházel 1858 - 1864, 1873 - 1875, 1879 - 1913 a 1919 - 1927, první redaktor Emanuel Meliš (1831 - 1916) - první český hudební lexikograf
- *Národní listy*

Hudební vydavatelství

- většina hudebnin nakupována z Lipska a Vídně
- německé v Praze: Marco Berra a Jan Hoffmann
- české vydavatelství až v 80. letech: František Augustin Urbánek

Hudební nástrojářství

• ~~řada nástrojů, které v orchestru nepoužíváme~~ → rozvoj komorní tvorby, různá obsazení → potřeba výroby nástrojů podle požadavků praxe

- výroba dechových nástrojů (od přelomu 18./19. století)
  - Petr Ignaz Riedl (Kraslice) - klarinety
  - Václav František Červený (Hradec Králové, založ. 1842) - původem (v 17. stol.) smyčce, v 19. stol. žest'ové nástroje (zvl. střední a hluboké polohy), evropský význam, výroba dodnes (od 1945 firma Amati v Kraslicích, už všechny nástroje)
- klavírnické dílny (od konce 18. století)
  - Antonín Petrof (Hradec Králové, založ. 1864, od 1874 Brno) - vývoz do zahraničí od 1894, od 1928 spolupráce s firmou Steinway (společná pobočka v Londýně). Po revoluci (1989) návrat do Česka, továrna v Hradci Králové obnovena v roce 1997
  - August Förster - od 1859
  - Josef Lídler (Brno, od 1892, první továrna hudebních nástrojů na Moravě) - zpočátku se specializoval na prodej pian, pak výroba žest'ových i smyčcových nástrojů

Interpreti a další

Alexandr Dvořák (1818 - 1869) - klavírista studoval u J. V. Tomáška, profesorem petrohradske konzervatore

- houslisté:
  - Josef Slavík (1806 - 1833)
    - studia na konzervatoři u B. V. Pixise, poté koncertní mistr ve StD
    - ve Vídni setkání s Paganinim a Chopinem (1830), pochvalné kritiky v AmZ
    - zemřel během koncertního turné (chřipka)
  - Johann Friedrich Kittl (1809 - 1868)
  - Ferdinand Laub (1832 - 1875)
  - František Ondříček (1857 - 1922)
- Adolf Čech (1841 - 1903) - dirigent
- hrabě Jan Harrach (1828 - 1909)
  - politik, mecenáš, aktivní činitel českého kulturního života v Praze
  - finančně podporoval stavbu ND, stál v čele sboru pro jeho vybudování
  - podpora K. J. Erbena → vydání *Prostonárodních českých písní a říkadel*
  - 1863 vypsál soutěž o nejlepší českou historickou operu, zvítězili Smetanovi *Braniboři*

Německé názvy českých měst

Aš	Asch	Chomutov	Komotau	Most	Brüx	Prostějov	Proßnitz
Brno	Brünn	Jihlava	Iglau	Nový Jičín	Neu Titschein	Přerov	Prerau
České Budějovice	Budweis	Jindřichův Hradec	Neuhaus	Olomouc	Olmütz	Šumperk	Mährisch Schönberg
Český Krumlov	Krumau an der Moldau	Karlovy Vary	Karlsbad	Opava	Troppau	Teplice	Teplitz
Havlíčkův Brod	Deutsch Brod	Kolín	Klin	Ostrava	Ostrau	Uherské Hradiště	Ungarisch Hradisch
Hodonín	Göding	Kroměříž	Kremsier	Pardubice	Pardubitz	Ústí nad Labem	Aussig an der Elbe
Hradec Králové	Königgrätz	Liberec	Reichenberg	Plzeň	Pilsen	Znojmo	Znaim
Cheb	Eger	Mariánské Lázně	Marienbad	Praha	Prag		

Německé názvy brněnských čtvrtí

Černovice

Czernowitz

Jundrov

Jundorf

Královo Pole

Königsfeld

Maloměřice

Malmeritz

Obřany

Oberseß

Žabovřesky

Sebrowitz

Židenice

Schimitz

Německé názvy slovenských měst

Banská Bystrica	Neusohl
Bratislava	Pressburg
Košice	Kaschau
Poprad	Deutschendorf
Nitra	Neutra
Trenčín	Trentschin
Žilina	Sillein

Literatura

- KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X. 1168 s.
- SRB-DEBRNOV, Josef. *Dějiny hudby v Čechách a na Moravě*. Praha: Matice česká, 1891. 198 s. Dostupné online: https://cs.wikisource.org/wiki/D%C4%9Bjiny_hudby_v_%C4%8Cech_%C3%A1ch_a_na_Morav%C4%9B
- FUKAČ, Jiří a Jiří VYSLOUŽIL. Česká hudba. In *Slovník české hudební kultury*. Praha: Supraphon, 1997. ISBN 80-7058-462-9, s. 124-127